

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 339.924:061.1:272-732.2

Єрмакова Г. С.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права
Міжрегіональної Академії управління персоналом

РОЛЬ ПАПСТВА ТА ЙОГО НОРМОТВОРЧІСТЬ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС

THE ROLE OF THE POPE AND ITS RULE-MAKING IN THE PROCESS OF EU INTEGRATION

Досліджено природу нормотворчості Папи як очільника Церкви та Ватикану. Проведено аналіз найбільш вагомих із точки зору політичного та суспільного впливу енциклік Пап. Досліджено роль політичної активності Папства в процесі євроінтеграції. Визначені основні засоби впливу енциклік на суспільні та публічно-політичні процеси.

Ключові слова: Папство, енцикліка, євроінтеграція, релігійний фактор, канонічне право.

Исследована природа нормотворчества Папы Римского как главы Католической Церкви и Ватикана. Проведен анализ наиболее значимых с точки зрения политического и общественного влияния энциклик Пап. Исследована роль политической активности Папства в процессе евроинтеграции. Определены основные средства воздействия энциклик на общественные и публично-политические процессы.

Ключевые слова: Папство, энциклика, евроинтеграция, религиозный фактор, каноническое право.

The nature of Pope's rulemaking as head of the Catholic Church and the Vatican was analyzed. An analysis of the most significant in terms of the political and social impact of the Pope's encyclicals was made. The role of the political activity of the Pope in the process of European integration was disclosed. The main means of encyclicals influencing on social and public-political processes was determined.

Key words: Pope, encyclical, European integration, religious factor, canon law.

Актуальність теми. Процеси євроінтеграції є настільки загальноосязними для європейського континенту, що не залишають осторонь себе жодних суспільних та політичних інституцій, жодні публічні та політичні діячі не оминають своєю увагою ці процеси та проблеми, що ними викликані. Не є винятком і Папство, окремі представники якого надзвичайно потужно впливали на процеси об'єднання європейського суспільства на засадах якомога ближчих до цінностей, що їх пропагує католицьке віровчення.

Суто формально Папа є главою держави Ватикан, яка існує у формі теократії та при цьому є і главою всієї католицької церкви, розповсюдження якої має надзвичайні масштаби як в Європі, так і в країнах обох Америк. З точки зору суспільно-політичних процесів Папа – фігура позаполітична, натомість надзвичайно публічна та приймає активну участь у багатьох суспільних заходах, що несуть переважно гуманітарний або релігійний характер. Однак протягом ХХ ст. роль Папства поступово змінювалася, перетворюючи найвищу духовну посаду у фактичного лідера християнських вірян, зокрема в Європі. Міжвоєнні та повоєнні часи ознаменувалися активною позицією Пап як провадирів миру та поборників справедливого існування європейських націй, а католицька церква поступово стала поширювати свій вплив на суспільні процеси в Європі, в такий спосіб намагаючись укорінити власну систему морально-етичних цінностей в якості загальноєвропейських цивілізаційних цінностей.

Ступінь наукової розробки теми. Проблема впливу Папства як цілого суспільно-релігійного інституту на процеси євроінтеграції посідала провідне місце в роботах таких учених, як Жосул Е.В., Митрохін Л.М., Мудров С.А., Сироїд Т.М., Сюкияйнен Л.Р., Четверикова О.М., Елбакян Є.С., Яроцький П.О. та ін.

Мета статті – аналіз механізмів впливу релігійного фактору на процес формування правосвідомості в контексті європейської інтеграції.

Виклад матеріалу. Говорячи про нормотворчість Папства та вплив цих норм на процеси євроінтеграції, зрозуміло, що слід мати на увазі не пряму дію тих актів, що видає Папа щодо регулювання суспільних процесів, але мати на увазі, що їх зміст суттєво впливає на аксіологічний вимір загальноєвропейського цивілізаційного сприйняття правової реальності. Папа, як глава теократії Ватикан та Церкви, безумовно, наділений верховенством правотворчості, але юридична сила цих актів обмежується відносинами всередині цих двох утворень. Натомість вплив актів, що видає Папа, має суттєве значення для багатьох інших суспільних процесів і навіть публічно-політичного характеру, які відбуваються в ЄС, оскільки окреслюють позицію Церкви і Папи в тому чи іншому конкретному питанні.

Цікавим і важливим для подальшого розуміння впливу релігійного фактору на інтеграцію в рамках ЄС є аналіз механізму трансформації релігійних

норм у загальноприйнятні норми права. Зауважимо на тому, що не в загальнодержавні, адже процес трансформації почався ще тоді, коли держава як суспільний інститут ще тільки формувалася, а влада була настільки абсолютизованою, що систему норма та приписів визначала одна людина, виходячи із суб'єктивного сприйняття дійсності. У цьому контексті саме церква екстраполювала власні норми та власне бачення на регулювання суспільних відносин на все суспільство, іноді навіть незважаючи на формальні межі приналежності окремих представників цього суспільства до різних держав. Церква уніфікувала та детермінувала порядок. Фактично саме церква і визначила, що є порядком, на яких принципах він ґрунтується і яким чином досягається. Тут можна побачити і загальнообов'язковість (страх перед енцикліками Папи Римського та віра в гріховність), і загальноприйнятність (всеосяжність впливу церкви через спільноти та церковно-приходські ланки), і примус (у формі інквізиції).

У світлі зазначеного доцільно навести декілька прикладів із чинного законодавства ЄС. Так, у преамбулі багатьох Основних Законів країн-членів ЄС зазначається, що держава усвідомлює відповідальність перед попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями (а в деяких випадках – перед Богом, та навіть перед совістю і мораллю), приймає конституції країни та сприяє консолідації нації. Крім того, в ст.

18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і ст. 9 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини зазначається, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [8].

Загалом, говорячи про нормотворчість Папи в контексті євроінтеграційних процесів, доцільно навести низку енциклік, що спричинили вагомий вплив як на процеси інтеграції загалом, так і на окремі аспекти правового регулювання деяких суспільних відносин (табл. 1).

За своєю правовою природою енцикліка є основним документом, що видає Папа як голова Католицької Церкви та як глава держави Ватикан, який адресується всім без виключення ієрархам Церкви і є необхідним до виконання або слідування.

Так, наприклад, енцикліки Папи Пія XII «*Communium interpretes dolorum*», «*Auspicia quaedam*» та «*Datis nuperrime*» яскраво демонструють негативне відношення католицької церкви до військових конфліктів і до вирішення суперечностей між державами в спосіб збройного протистояння. Крім того, дані енцикліки яскраво виражають позицію церкви щодо недопустимості застосування збройних конфліктів як засобів дипломатії на Європейському

Таблиця 1

Енцикліки Пап, що мали вплив на процеси європейської інтеграції та формування єдиного правового поля ЄС*

Папа Римський	Назва енцикліки	Рік видання	Короткий зміст
Пій XII	« <i>Mystici corporis</i> »	1943	про Церкву як єдине містичне тіло Христове
	« <i>Communium interpretes dolorum</i> »	1945	про заклик до молитви за мир
	« <i>Auspicia quaedam</i> »	1948	про молитви за мир і вирішення палестинського конфлікту
	« <i>Datis nuperrime</i> »	1956	про засудження трагічних подій в Угорщині та застосування сили
Іоан XXIII Святий	<i>Ad Petri Cathedram</i>	1959	приділяється увага оновленню Кодексу Канонічного Права та доктринальний єдності Католицької Церкви
	<i>Aeterna Dei Sapientia</i>	1961	розглядає в різних аспектах екуменізм
	<i>Pacem in Terris</i>	1963	приділяє увагу соціальному питанню, стверджуючи, що слідування держави Богу є шляхом вирішення протиріч між капіталізмом і соціалізмом.
Павло VI	<i>Populorum Progressio</i>	1967	про активну роль церкви у відродженні та розвитку країн третього світу
Іван Павло II Святий	<i>Redemptoris Missio</i>	1990	про місіонерський характер Церкви в Європі
	<i>Veritatis Splendor</i>	1993	про моральний фундамент вчення Римо-Католицької церкви та його вплив на регулювання суспільних відносин
	<i>Ut Unum Sint</i>	1995	присвячена питанням об'єднання церков та народів
Бенедикт XVI	<i>Caritas In Veritate</i>	2009	про проблеми глобального розвитку і прогресу на шляху досягнення загального блага

*узагальнено на підставі аналізу [4; 5; 7]

континенті. А остання з наведених енциклік, «*Datis purpurgime*», має ще й яскраве антикомуністичне забарвлення та демонструє неприпустимість атеїзму як шляху до виродження суспільних цінностей, пропагуючи при цьому об'єднуючу місію католицької церкви.

Разом із тим на особливу увагу заслуговує інша енцикліка Папи Пія XII «*Mystici corporis*», яка заклала підвалини процесу активізації політичної ролі католицької церкви як «Тіла Божого на землі», а роль Папства та кліру визначила в якості провідників Європи на шляху пошуку пріоритетів цивілізаційного розвитку [4].

Безумовно, найбільшої уваги заслуговує енцикліка Папи Іоанна XXIII 1963 р «*Pacem in Terris*» («Мир на землі»), яку прийнято називати Декларацією про встановлення миру в правді, справедливості, милосерді і свободі. У цьому документі підкреслюється, що мир на землі може утвердитися лише за умов дотримання встановленого Божою волею порядку. Перш за все, мова йде про той порядок, який повинен визначати відносини між людьми. Кожну людину Бог наділив свідомістю і свободою волі. Отже, людина має права і обтяжена обов'язками. Першим серед всіх прав людини енцикліка називає право на життя, а отже, і на все, що сприяє його реалізації. Також перераховуються й інші права людини: на повагу, добре ім'я, отримання інформації та вибір роду занять, а також свободу слова і висловлення думки, освіту і користування досягненнями культури тощо. Особлива увага приділяється праву людини на вільне сповідання віри у відповідності зі своїми переконаннями. Слід зазначити, що в ній підкреслюється те, що на практиці реалізації прав людини пріоритет повинен належати їх духовному змісту і націленості на утвердження духовних цінностей. Усі права і свободи мають сенс лише як засіб досягнення Божественної правди і побудови більш гуманного світу. Особлива увага приділяється принципу субсидіарності, який безпосередньо пов'язаний із католицьким розумінням природи публічної людської влади. Така влада не є безмежною, оскільки її рамки встановлені Богом. У реалізації своїх повноважень владним земним інститутам слід керуватися совістю і загальним благом [5].

Слід також зауважити, що пильна увага Католицької Церкви до соціально-політичних і економічних проблем, пов'язаних з інтеграційним процесом в країнах Європи, показує, що Ватикан не тільки володіє інформацією про те, що відбувається, але і, усвідомлюючи необхідність власного оновлення, в багатьох випадках передбачає і задає вектори суспільно-політичної активності християнсько-демократичних партій. Так, II Ватиканський собор (1962–1965), ініціювавши процес «*Aggiornamento*», що буквально означає «Приведення у відповідність із сьогоденням», одночасно запустив процес еволюції соціальної доктрини католицизму [7].

Основне призначення влади – сприяти реалізації спільного блага і вдосконаленню людини в єдності її матеріальних і духовних потреб і інтересів. При

цьому загальне благо досягається найкращим чином, якщо в мирському житті людини гарантуються її права і свободи. Досягнення такої мети вимагає координації зусиль влади, церкви і громадян, а також поєднання законодавчого закріплення прав людини з наповненням їх моральним змістом з гарантіями свободи. При цьому права, свободи і обов'язки людини розглядаються як засновані на природному праві. За католицьким ученням вони в принципі не потребують визнання державою в законодавчій формі та, в кінцевому рахунку, випливають із головного права – права на життя. Прийняте державою законодавство повинно бути підпорядковане совісті, а сформульовані правові норми не можуть суперечити природному праву [9].

Активна публічна діяльність іншого Папи – Іоанна Павла II – стала запорукою відродження впливу Ватикану на політичні процеси в Європі. Зокрема, звертають на себе увагу дві енцикліки: «*Redemptoris Missio*», «*Ut Unum Sint*», які заклали фундамент для об'єднання різних конфесій та церков, виводячи дану необхідність із загального шляху розвитку для Європи як для форпосту цивілізаційних цінностей. Більше того, Папа Іоанн Павло II обґрунтував необхідність об'єднання Європи через об'єднання церкви, оскільки лише в такий спосіб буде досягнуто такого рівня можливостей розвитку людини, за яких її духовний світ отримає максимальне втілення у світському житті. Подібна теза демонструє роль церкви і як мірила системи цінностей, і як захисника прав людини.

Показовими у контексті впливу церкви і кліру, папства та вищого духовенства на процес нормотворчості в ЄС є процеси прийняття Хартії основних прав Європейського союзу та створення і ратифікації Лісабонського договору. Зокрема, Є.В. Жосул вбачає в ситуації, що склалася навколо участі європейських Церков у виробленні проекту Хартії основних прав ЄС, типовий для їх подальшої участі в політиці Євросоюзу характер спроби впливу на політичні процеси. Це був перший досвід практичного діалогу Церков з євроінститутами, запрошення релігійних організацій до участі у формуванні європейської політики. Римо-католицька церква і Конференція європейських Церков представляли на розгляд до Єврокомісії власні рекомендації, варіанти статей Хартії, які так чи інакше стосувалися питання релігії і моральних цінностей, продемонстрували здатність певного впливу на політику Європейського Союзу в локальних питаннях, у той час як у цілому роль релігійних організацій виявилася припущеною в порівнянні з їх очікуваннями. Проте сам факт прийняття Хартії, за умов застереження про недосконалість деяких її статей, викликав схвалення Церков як факт розвитку процесу формування спільного «європейського дому», фундамент якого складають християнські цінності [1].

Загальні позиції християнських церков, виражені в період між травнем і вереснем 2002 року, стали орієнтиром для тих політиків, громадських і державних діячів, які з повагою ставилися до думки

релігійних організацій, або навіть мали схожі переконання і систему цінностей. Участь церков була найбільш помітною на першому етапі реформ (робота Конвенту), коли готувався текст Конституційного договору. У ході тривалих дебатів і непростих переговорів церквам і їхнім представникам вдалося домогтися включення в Преамбулу Конституції посилання на «релігійну спадщину» Європи. У текст Договору були також внесені гарантії статусу церков і вказівка на необхідність регулярного діалогу між церквами і ЄС. Посилання на Бога і християнство залишилися за рамками основного документа єдиної Європи. Другий етап (міжурядова конференція) був відзначений зниженням залученості церков в процес переговорів і прийняття рішень. Частково їх інтереси представляли деякі політики і державні діячі. В остаточному варіанті Конституційного Договору, підписаному главами держав Євросоюзу, положення, пов'язані з релігією, майже не відрізнялися від пропозицій Конвенту, представлених у червні 2003 року. Зміни носили несуттєвий характер. Культурна, релігійна і гуманістична спадщина Європи залишалася в преамбулі, крім того, було виразно вказано на релігійну спадщину як на одне з джерел, з якого розвивалися загальні цінності непорушних і невід'ємних прав людини, свобода, демократія, рівність і принципи верховенства права [3].

При цьому слід акцентувати увагу на тому, що в цей же час – середина ХХ ст. – відбувається екуменістичний рух самих церков та підписання Екуменістичної хартії. Тобто церква не лише приймає участь у процесі створення єдиної Європи, а сама, через власну кооперацію та намагання об'єднатися створює передумови для подальшої інтеграції на рівні держав. Такий факт яскраво демонструє загальні зміни у свідомості та світосприйнятті кліру. Папа Римський, починаючи з Пія XII, і всі його послідовники роблять акцент на спрямовуючій діяльності церкви, її терпимості до загальносуспільних тенденцій, її прагненні бути визначальною в питаннях етики та моралі. Показовою в цьому є позиція Папи Франциска I, який не лише намагається об'єднати Європу, а перетворюється в активного політичного діяча, проповідника ідеї подальшого зближення європейських держав. Його активна дипломатична діяльність демонструє наближеність церкви до світської влади, партнерські відносини, готовність до діалогу та обговорення наріжних проблем суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку сучасної західної цивілізації. Активна позиція Папи Іонна Павла II, а згодом і Франциска I, на зближення між католицьким світом і православним відіграє важливу роль в уніфікації релігійного та соціального простору Європи, особливо враховуючи релігійну спрямованість країн-членів ЄС Східної Європи.

Європейські Церкви, як і раніше, зацікавлені у відстоюванні історичного права християнства займати особливе місце в системі європейських цінностей. Найбільшою мірою на цьому наполягає Римо-католицька церква, що виразилося, наприклад, у виданні Папою Іоанном Павлом II

постінодального звернення «Церква в Європі» через тиждень після прийняття Євроконституції на Брюссельському саміті ЄС в червні 2004 року, а також у постійних висловлюваннях папи Бенедикта XVI про важливість врахування християнських традицій Європи для її майбутнього розвитку. Із позицією Ватикану в цьому питанні висловлюють солідарність представники протестантських і православних Церков Європи. Однак вже зараз можна з упевненістю говорити про те, що виклики, що постають сьогодні перед традиційним європейським християнством у процесі затвердження свого авторитету в умовах сучасного ЄС, будуть тільки зростати. Загостренню цивілізаційних викликів сприятимуть головним чином дві зустрічні тенденції: динамічне збільшення чисельності ісламського населення континенту, в основному за рахунок триваючих, незважаючи на обмежувальні заходи, міграційних потоків із Близького Сходу; секуляризація суспільного життя і втрата інтересу до Церкви серед самих європейців. Від здатності Церков відповісти на ці виклики залежатиме їх власне місце в майбутньому європейському цивілізаційному діалозі [1].

Об'єднання Європи під егідою церкви завжди було ключовою програмою Ватикану, і основи інтеграції закладалися за умов його ідейної участі. Після Другої світової війни, прагнучи створити протидію соціалістичним країнам і забезпечити своє духовне лідерство в Західній Європі, він активно сприяв європейській інтеграції. Із приходом до влади в 2005 році Бенедикта XVI концентрація зусиль на Європейському континенті стає пріоритетним напрямом політики Ватикану, а основною темою при цьому є релігійно-етичне обґрунтування будівництва Єдиної Європи та консолідація європейських правлячих еліт на єдиній ідейній основі. Справа в тому, що спроби обґрунтувати необхідність європейської єдності чисто світською ідеєю ідентичності зайшли в глухий кут. За цих умов можливість надати цьому проекту сакральну-релігійний характер стала набувати особливого значення, і для Ватикану, який опинився перед обличчям глибокої духовної кризи західного суспільства, це стало єдиною можливістю зміцнити свої позиції як ідейного лідера. У підсумку склалася міцна основа для раніше неможливого відкритого єднання римської «церкви» з верхами європейського суспільства, які заговорили мовою євангелічних проповідників. Оскільки ж проект Єдиної Європи розглядався Ватиканом завжди в загальній глобальній перспективі, він так само бере активну участь у релігійному обґрунтуванні нового світового порядку. Особливо показовою в цьому відношенні стала енцикліка папи «Caritas In Veritate», в якій йдеться про необхідність термінового встановлення справжньої «світової політичної влади», яка б користувалася реальними повноваженнями. Що ж до «європейського будівництва», то з набуттям чинності в грудні 2009 року Лісабонського договору керівництво ЄС стало надавати релігії підкреслену увагу, тим більше, що 17-та стаття документа визнає

«специфічний внесок» релігій в життя суспільства, і регулярний діалог з церквами стає законодавчо обов'язковим для ЄС [6].

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що, не дивлячись на приналежність всіх нормативних актів, що видаються Папою, до джерел так званого канонічного права, їх юридична сила не поширюється на світські процеси в державі, разом із тим саме в своїх актах – енцикліках – Папа визначає напрями і тенденції розвитку не лише католицької церкви, але і суспільних та публічно-політичних процесів у цілому. Активна суспільна діяльність Пап, а особливо в XX та XXI ст., стала реакцією на глобальні загрози та виклики, що стоять перед людством. Глобальні політичні тенденції, економічна

інтеграція – все це стало предметом активної уваги Пап і, як наслідок, відобразилося на політиці всієї католицької церкви в напрямку розвитку місіонерської активності.

Разом із тим самі по собі енцикліки, як і інші джерела канонічного права, маючи юридичну силу для всього духовенства та внутрішньоцерковних процесів, сприяли суттєвому піднесенню активності різних представників церкви майже в усіх країнах. Це, у свою чергу, дало змогу провадити активну екуменістичну діяльність, формуючи образ церкви як інституції, здатної реагувати на потреби суспільства, але при цьому встановлюючи систему цінностей, загальноприйнятних для всього європейського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жосул Е.В. Религиозный фактор в процессах политической интеграции и дезинтеграции в Европе : дис. к. полит. н. ; специальность 23.00.02 / Е.В. Жосул. – М. : Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 2008. – 183 с.
2. Митрохин Л.Н. Христианские ценности на рубеже III тысячелетия / Л.Н. Митрохин // Вопросы религии и религиоведения. – Вып. 1. – 2009. – С. 355.
3. Мудров С.А. Христианское осмысление европейской интеграции : православный и католический взгляд / С.А. Мудров // Вестник Брестского университета. – № 1. – 2010. – С. 134–142.
4. Папа Пий XII Энциклика *Mystici Corporis* [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ihtys.narod.ru/mystici_corporis.pdf.
5. Сюкияйнен Л.Р. Современные религиозные концепции прав человека: сопоставление теологического и юридического подходов / Л.Р. Сюкияйнен // Право. – 2012. – № 3. – С. 178–201.
6. Четверикова О.М. Яка роль Ватикану у формуванні Європейського Союзу? / О.М. Четверикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravoslavnews.com.ua/articles/vatykan_formuvannia_ue/.
7. Элбакян Е.С. Изучение религии в научной парадигме: общее и особенное / Е.С. Элбакян // Евразия: духовные традиции народов. – 2012. – № 1. – С. 62.
8. Яроцький П.Л. Об'єднанні єдиною долею українського народу (українське православ'я і грекокатолицизм) / П.Л. Яроцький // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні: Матеріали міжнар. наук. конференції (Київ, 28-30 вересня 1994). – К., 1996. – С. 19–24.
9. Human Law Cannot Contradict Natural Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm>.
10. O'Mahony A. The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in Papal Statements from Pius XII to Benedict XVI / A. O'Mahony // International Journal for the Study of the Christian Church. – Vol. 9. – 2009. – Pp. 177–194.